



Кадимий давлатлар каби Амир Темур давлатининг ҳам ўз рамзи, яъни байроги бўлган. Шу масала юзасидан тарихий манбалар ва илмий асарларда кизикарли, айтиш мумкин, мунозарали маълумотлар учрайди. Испания элчиси Руи Гонсалес де Клавихо Самаркандга килган сафарида биринчи бор 1404 йил 29 август куни Шахрисабздаги Оксаройни кўришга муяссар бўлади. Шунда у саройда қурилиш ишлари хали тугамаганлиги, хон қабулхонаси пештокининг ўрта қисми ва икки чеккасида нур таратаётган қуёш фонида шер тасвирланганини кўради. Элчи буни Самарканд ҳукмдори тамғасидаги тасвир деган хулосага келади. Аммо бу каби тасвирни XV аср бошларига оид миниатюраларда ҳам кўриш мумкин. Ана шу миниатюралардан бири Петербургдаги М.Е.Салтиков-Шчедрин номи халқ кутубхонасида сақланади. «Шоҳ овда» деб номланувчи ушбу миниатюра Абдурахмон Жомийнинг 1549 йилда қўйилган «Силсилат аз-захоб» номи асарининг охири бетида жойлаштирилган. Бу сурат олимлар томонидан ўрганилиб 1461 йили қизилган, деган хулосага келинган. Мутахассислар фикрича, бундаги тасвирда XV аср бошларида шахзодалардан Мирзо Улугбек ёки Халил Султон томонидан уюштирилган овдан бир қўриниш акс эттирилган. Композициянинг марказида отларда қоралланган ўтирган шахзодалар ва уларнинг аъёнлари, орқа планда эса саросимада қолган тоғ қўриқлари миниатюрага эътибор билан қаралганда, унинг тепадаги қўриқда байроқ қўтарган одам қўриқлари гира-шира қўриш мумкин. Байроқ дастасининг узунлиги уни узоклардан қўзғаб ташлаб туришлигини таъминлаш билан овчиларни бир-бирларидан ажраб узоклаб қўзғаб кетган тақдирларида ҳам тезликда қайта қўйилган учун мўлжал вазифасини ўтаган бўлиши шубҳасиз. Бундай хабарчи байроқлар жанг олиб қўриқлаганда ҳам қўйилган, аскарлар қайси ерда жанг олиб қўриқлаганидан қўриқ назар, уни қўздан қўриқламаган. Миниатюрада тасвирланган байроқ ҳам қўриниши ва ундаги тасвирлар мазмунига қўриқ айнан байроқдор томонидан олиб қўрилган ва доимо Амир Темур қўриқлоғида қўрилган бош байроқ - давлат байроғи деб таърифланмоғи ҳақиқатга яқиндир. «Шоҳ овда» асари билан қўриқган олимлар фикрича, байроқ дастасининг узунлиги беш метрдан қўриқмай, қўриқга қўриқлидаги металл қўриқ, унинг тағига эса қўриқмонликнинг қўриқ бўлиши қўриқ ой қўриқ туркий халқларда қўриқга айланган қўриқдаги қўриқ думи, уларнинг тағига эса қўриқ шакли қўриқ тоғи қўриқ қўриқлиган бўлиб, унда қўриқда қўриқ турган шер ва унинг қўриқда нур қўриқган қўриқнинг бир қисми тасвирланган. Байроқ қўриқда қўриқ юрिताдиган бўлиб, унинг қўриқ, қўриқ, тасвирларининг мазмуни қўриқ бир қўриқ муаммоларга қўриқ келади. Миниатюрадаги байроқ қўриқ шаклида бўлиб, бу шакли қўриқ манбаларда ҳам қўриқ мумкин. Лекин қўриқнинг қўриқ

рангда бўлишлиги (туркийларда ок ранг муваффакият, галаба, омад рамзи, ок кўйлак мотам белгиси) шубхалирок. Темурийлар даври меъморий ёдгорликларига, кулолчилик санъати буюмларига назар ташлайдиган бўлсак, тиник мовий рангга бўлган эътибор яккол кўзга ташланади.

Келтирилган мисол ва мулохазалардан келиб чикиб, таърифланаётган байрок Темурийлар давлатининг асосий рамзларидан бири — бош байрок вазифасини ўтаган. Унинг дастаси йўгон ва узунлиги 4-5 метрдан кам бўлмаган холда, харбий тўкнашувлар даврида муҳим роль ўйнаган. Байрокнинг учбурчак кўринишдаги матосининг ранги, фикримизча, мовий рангда бўлганлиги мантикан тўғридир. Француз тадқиқотчиси Люсьен Кэрэннинг маълумотига кўра, Амир Темур Тўхтамиш устига юришларидан бирида: «Салтанат пойтахтини тарк этар экан, Амир Темур ўзининг одатдаги шох тугини кумуш аждархо тасвири туширилган кора рангли янги байрок билан алмаштирди», деб ёзган. Бу маълумотнинг канчалик тўғрилиги бизга қоронғи. Шунингдек, адабиётлардаги маълумотлар бўйича фикрланса, Амир Темур байроғида ўрта халқ тасвирининг берилиши ҳам мантикан тўғри эмас. Амир Темур байроғидаги зарҳал иплар билан тикилган тасвирларга келсак, бундай тасвирлар Темурийлардан аввалги ва кейинги давларга оид ёдгорликларда кўплаб ўчраса-да (масалан, VII-VIII асрлардаги Чоч тангаларида қоплон, XIV асрдаги Олтин Ўрда хонлари тангаларида, XV асрдаги Самарқанд тангаларида, Шахрисабздаги Оксарой пештоқидаги, XVII асрдаги Шердор мадрасаси пештоқидаги тасвирларда нур сочиб турган қуёш фонида ён томони билан турган шер), миниатюрада тасвирланган жонзот гарчи олимлар томонидан «шер» деб таърифланишига қарамасдан, уни бошқа жонзот тасвири деб қабул қилиш даркор деб ўйлаймиз. Тасвирда шер эмас, аксинча, чап ёнига ишонч билан назар ташлаган холда охишта одимлайётган бўйсифат жонзот акс эттирилган. Унинг қулоклари шерникига ўхшаш япалок ва тўмтоқ эмас, аксинча, ўчли, узун ва тикка, гўё ҳар бир шовқинга эътиборини қаратган холда аста қадам ташлаб, атрофни қузатаётгандек. Унда Шердор мадрасасидаги шернинг вазоҳатини ва биронта оғиз жонзотга нисбатан тажовузни кўрмаймиз. Бунинг устига, бу тасвирдаги одам қиёфасида тасвирланиб, ўзининг 9 та тўғри қизикдан иборат заррин нурларини таратаётган кўринишдаги қуёш тасвири Шердор мадрасаси пештоқидаги ва Темурийлардан кейинги байроқлардаги қабил жонзотнинг орқа тарафида эмас, аксинча, олди тарафида тасвирланган. Бу ерда қуёшнинг барча жонзотлардан ўлуглиги ўз аксини топган. Тасвирнинг ўтки ва пастки очикжойларида Амир Темурнинг қенг маънога эга бўлган «Қуч — адолатда», «Адоват эмас — адолат енгади» қабил ўғитлари аксини топгани шубҳасиздир. Чунки кейинги давларга оид байроқлардаги «Мен қонун асосида ҳаракат қиламан», «Қўмақ Аллохдандир» қабил ҳикматли сўзлар фикримизга асос бўла олади. Тасвирдаги жонзотга келсак, унинг қиёфасини ўзиёқ, бўри эканлигига шубҳа тўғдирмайди. Шунингдек, ёзма манбаларнинг шохидлигича, туркий халқларда бўрига эътиқод ва ўнга қизғиниш қадимий одатлардан бўлиб, ўнга халқ оғзақи ижоди ва қадонларда қўйлиниб қелинган. Қазқур маълумотларга асосланиб, Амир Темурнинг байроғида шер тасвирининг бўлганлиги мантикан тўғри эмас. Бунинг устига Қинғизхоннинг шахсий муҳрида йўлбарс тасвири бўлганлиги ҳам унинг авлодларига қарши қураш олиб қорган Амир Темурни нафратлантирган бўлиши қерак. Шуларга кўра, у ўз аждодларининг тотемга содиқ қолиб, қадлат байроғига бўри тасвирини туширишни маъқул топган.

XIV аср охири - XV аср боғларида тўла мустанқиллик қамзи қифатида қабул қилинган ва янги қазмун қашф этган Қадлат байроғи Амир Темур саройи тепасида қилпираб турган.

Матодаги бўри ва заррин нурларини таратиб турган куёш тасвири билан гўё Амир Темур устингдан куёш ёркин нурларини мангу сочиб туришини истасанг, бўри каби сергак, довюррак ва кийинчиликларни бартараф эта оладиган бўлишинг керак, деган гоёни шгари сургандек. Байроқдаги тўқкизта майда ва битта йирик чизиклар билан Амир Темур: «Давлат ишларининг тўқкиз улуши кенгаш, тадбир ва машварат, колган бир улуши эса килич билан бажо келтирилур», демокчи бўлади.

Ўткир АЛИМОВ